

Eén man, plus

tijd en ruimte

Zo'n tien jaar geleden kwam grafisch ontwerper *Esther Boukema* in een Frans architectuurblad een klein bericht tegen over de Ecokathedraal van de Nederlandse kunstenaar Louis Le Roy. 'Het sprak me aan; ik heb hem gebeld en ik was welkom. Samen met mijn vriend, fotograaf *Philippe Vélez McIntyre*, ben ik gaan kijken.' Net als de meeste jongere mensen kenden Boukema en Vélez McIntyre het werk van Le Roy niet. In de jaren 70 waren zijn denkbeelden over cultuur en natuur spraakmakend. Van zijn boek 'Natuur inschakelen, natuur uitschakelen' uit 1973 zijn in Nederland en België 30.000 exemplaren verkocht, en Le Roy gaf in die tijd veel lezingen. Heel wat natuurlijke ruïnen zijn in de jaren 70 onder invloed van zijn ideeën ontstaan.

Gefascineerd

Boukema en Vélez McIntyre waren direct betoverd. 'Het ligt aan de Yntzellaan in Mildam, bij Heerenveen. Je kunt komen en gaan wanneer je wilt. Je betaalt geen toegang en je hoeft niet te reserveren. Het is een

geheimzinnige plek, die oeroud lijkt. We waren gefascineerd. Het heeft een bijzonder soort intimiteit; ergens verlangen we toch allemaal terug naar dat landje van vroeger, waar we speelden en waar de natuur haar gang ging. We vonden het dus mooi, maar we voelden ook dat het meer was dan alleen dat. We troffen er Le Roy, die ons kennis liet maken met zijn theorieën. Zijn filosofie sprak ons enorm aan.'

Met de Ecokathedraal kan Le Roy zijn eigen denkbeelden helemaal tot wasdom laten komen, legt Boukema uit. 'Er zijn veel mensen enthousiast over zijn ideeën. Maar als puntje bij paaltje komt willen ze op een gegeven moment - na twee jaar, na vijf jaar - toch wel eens resultaat zien. Le Roy zet de tijd op oneindig. Hij improviseert, laat sommige plekken op het terrein jaren met rust. Als je niet meer hebt dan een klein voortuintje, gaan de brandnetels en distels na vijf jaar storen; want in het begin neemt de chaos alleen maar toe.

Het zal niet vaak voorkomen
dat een boek ontstaat
puur door
de betrokkenheid
van de vormgever.
Dankzij het enthousiasme
van Esther Boukema
kreeg kunstenaar
Louis Le Roy een boek
dat zijn verhaal recht doet.

Naast de lange looptijd van de projecten is de onzekerheid over het verloop voor veel mensen moeilijk te accepteren. Le Roy legt zich niet vast op een termijn. Kortom, ondanks alle waardering voor zijn ideeën kwamen projecten nergens echt tot wasdom. Uiteindelijk heeft Le Roy dit stuk grond gekocht waar nu al een jaar of dertig de Ecokathedraal verrijst.'

Kijken en wachten

Sinds hun eerste bezoek komen Boukema en Vélez McIntyre elk jaar twee, drie keer terug. Vélez McIntyre ging al snel fotograferen. 'Het ene jaar ontdekten we een prachtig hoekje, het volgende jaar was dat weer volkomen

anders. De Ecokathedraal raakt je. Het gevoel alsof je er al eens eerder bent geweest; alsof je thuiskomt - dat had ik heel sterk. Le Roy stapelt met de hand tegels, bakstenen, stoepranden en dergelijke. Vervolgens laat hij het weer met rust, zodat het overgroeit, om daar later weer op verder te gaan. Er zijn beschutte plekken, geheime doorgangen. Het gaat hem niet om een eindresultaat; het project loopt nog tot minstens het jaar 3000.'

Le Roy besteedt net zoveel tijd aan kijken en denken als aan bouwen. 'Dat is zo anders dan wat we gewend zijn. Ik werk sinds 1988 als zelfstandig grafisch ontwerper; ik heb vier jaar in Parijs gewoond, en gewerkt met affiche-ontwerper Michel Bouvet. Het is voor mij een grote frustratie dat alles meestal de vorige dag nog af moet. Hoe kun je iets moois en goeds maken onder die voortdurende tijdsdruk? Ik heb na mijn opleiding dankzij twee startstipendia wat meer de verdieping kunnen zoeken. Maar ook dan moet je binnen een jaar zichtbare resultaten hebben en dus opschieten. Le Roy vindt het voldoende in z'n leven een paar goede dingen te maken. Ik vond het echt een verademing.'

De Ecokathedraal verandert voortdurend, en dat is op de foto's van Vélez McIntyre prachtig te zien. 'Veel mensen komen even kijken en gaan dan weer weg. Wij gaan altijd een hele dag. Je ziet dan het licht veranderen, je ziet de seizoenen. We hebben veel met Le Roy gesproken over het waarom van deze plek: hij wil laten zien wat één man in tijd en ruimte kan doen. Daarom wil hij hier geen helpers hebben. Al snapt hij ook wel dat hij het jaar 3000 niet zal meemaken. Er wordt een stichting opgericht die zijn werk voortzet, de Stichting Tijd.'

Oeuvreprijs

Vélez McIntyre had op een gegeven moment heel veel ongelooflijk mooie foto's gemaakt, waardoor het bij Boukema begon te kriebelen. 'Dan wil je er als grafisch ontwerper toch een boek van maken. Ik heb een voorstel geschreven en een dummy gemaakt met fotokopieën; we gingen op zoek naar een uitgever.'

Met Astrid Vorstermans van NAI Uitgevers had ik eerder contact gehad vanwege een andere uitgave over opvouwbare architectuur. Zij was meteen enthousiast toen ik de dummy liet zien. Het heeft zowel met kunst als met architectuur als met landschapsarchitectuur te maken; over dat laatste wordt veel gediscussieerd op het moment.' Vorstermans zag dus wel wat in een uitgave, dus heeft ze in samenwerking met Boukema bij verschillende fondsen aanvragen ingediend. 'We wilden het goed doen, anders deden we het liever helemaal niet', zegt Boukema. 'Het boek moest recht doen aan het werk van Le Roy. Ik wilde geen concessies doen aan een te beperkt budget.'

De eerste aanzet kwam toen Le Roy enkele maanden na het eerste contact met NAI Uitgevers van het Fonds voor de beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst een oeuvreprijs kreeg. Een deel van die prijs is geld dat voor een publicatie bestemd is.

'Le Roy heeft dat bedrag direct voor deze uitgave bestemd, samen met een bijdrage van het stimuleringsfonds voor architectuur. Daarmee was een groot deel van het benodigde geld aanwezig. Na de aanslagen van 11 september 2001 werd het heel moeilijk om het resterende sponsorgeld te werven. NAI Uitgevers vraagt subsidies aan bij de gevestigde instellingen, maar lukt dat niet dan houdt het op. Ik ben zelf intensief bezig geweest met het werven van fondsen, maar het was heel moeilijk.'

Met nog enkele kleinere donaties was het benodigde bedrag - zo'n 15.000 euro - uiteindelijk een halfjaar later toch compleet.

Formaat

Boukema en het NAI wilden geen kunstenaarsboek maken, waarin alleen het beeld de aandacht kreeg. 'Het moest ook een lees- en studieboek worden. Daarom had ik in het begin een relatief klein boek voor ogen, wat je makkelijk in de hand houdt bij het lezen.

Zo heeft NAI Uitgevers het boek ook in eerste instantie aan de subsidiegevers gepresenteerd.' Maar gaande het ontwerpproces kwam Boukema tot de conclusie dat het formaat niet voldeed. 'Ik stelde al gauw vast dat op een dergelijk klein formaat veel foto's relatief klein zouden blijven. Het bijzondere van de Ecokathedraal is juist dat je er helemaal door omringd wordt. Door de foto's zo klein te plaatsen was het onmogelijk om er als het ware in weg te dwalen. Het blijven meer plaatjes. Toen ik dat ontdekte ben ik opnieuw met NAI Uitgevers gaan praten. Hoewel het lastig voor ze was, begrepen ze onmiddellijk waarom ik nu deze keuze maakten en werd voor het uiteindelijke staande formaat van 24 bij 33 centimeter gekozen.'

Verweven

Boukema wilde met het boek een vertaling maken van de filosofie van Le Roy. 'Er is op het terrein geen plekje vrij; die volheid moest het boek in zich hebben. De pagina's met de artikelen van gastschrijvers zijn desondanks rustig en overzichtelijk. De manier waarop Le Roy schakelt en vormen verbindt, dat moest in het boek terugkomen. Geen enkel onderdeel in de Ecokathedraal staat op zich; alles is met alles verbonden. Zo wilde ik de fotografie ook behandelen.'

Het was een groot voordeel dat Philippe Vézéle McIntyre blindvaart op wat Boukema met zijn foto's doet. 'Ik mag knippen en snijden zoveel als ik nodig vind; dat zou bij een andere fotograaf wellicht problemen hebben gegeven.'

De foto's waren allemaal in kleur. Boukema koos ervoor om de meeste in zwartwit af te beelden. 'Het boek is in alle opzichten een reis door de tijd. De foto's zijn ook in een periode van tien jaar genomen. Het boek is ook een reis door de seizoenen, van kale winter via uitbundig voorjaar en volle zomer naar de rijke herfst. Door alle foto's in kleur af te beelden krijg je teveel aan onnodige informatie, het geheel doet geen recht meer aan hoe het werkelijk was. Dat blaadjes in het voorjaar groen zijn weet de lezer ook wel.' Alleen daar waar kleur essentieel was heeft Boukema geen zwartwit gebruikt. 'Bovendien, het is een boek en geen replica; zwartwit maakt het makkelijker om afstand te nemen tot de werkelijke ruimte. Het boek is een

vertaling van het concept, niet het concept zelf. Het is abstracter in zwartwit.'

Het boek bevat artikelen van mensen die veel kennis hebben van het werk van Le Roy, en korte citaten samengesteld uit artikelen die hij en anderen in de loop van de jaren geschreven hebben. 'In hun oorspronkelijke vorm; ook in die zin is het boek een reis door de tijd.' De teksten zijn in het Engels en het Nederlands. Dat levert, in combinatie met het beeld, altijd een lastige puzzel op. 'Engelsen vinden het storend als er nog een taal gebruikt wordt', weet Boukema. 'De ene taal mag daarom niet prominenter zijn dan de andere. Plaats je bijvoorbeeld eerst de hele Nederlandse, en dan de hele Engelse tekst, dan is het verband met het beeld weg.' Het resultaat is geslaagd: goed leesbare, diapositieve tekst in grijs en wit waarin een lezer niet gemakkelijk verdwaalt.

Productie

Druk en lithografie van het boek zijn verzorgd door Veenman drukkers in Ede. Boukema had veel steun aan het bedrijf. 'Wij hadden bijvoorbeeld twee verschillende papiersoorten op het oog; ongestreken Munken Lynx voor de zwartwit pagina's en hoogglanzend papier voor het kleurkatern. De drukker heeft Munken Lynx afgeraden. De fotografie van Philippe bevat zoveel subtiele details, zoals de schittering van het zonlicht op blad; we konden er niet zeker van zijn dat dat op het ongestreken papier niet weg zou vallen. Er is gekozen voor Go!, een mooi, wat mat gestreken papier.' De lithografie (bij ssn in Nijmegen en Nauta in Oss) liep ook via Veenman drukkers. Boukema maakte op de tekstpagina's horizontale banden van tegen elkaar geplaatste foto's op vrij klein formaat, en brede verticale banden van groot geplaatste foto's. 'De tegen elkaar geplaatste foto's moeten een eenheid zijn; dat is enorm bewerkelijk voor de lithograaf. Ik heb naast hem gezeten terwijl hij de curves van die beelden op elkaar afstemde. Voor mij is het heel belangrijk om met een goede lithograaf te werken; hij kan een foto maken of breken. Je moet met iemand praten die jouw subtiele gevoel voor kleurnuances aanvoelt; en niet met iemand die het allemaal niets kan schelen. In dit geval was op de fotopagina's zwart het uitgangspunt; de teksten op

die pagina's zijn in diapositief gezet. Met zwart als uitgangspunt moet de foto heel anders gelithografeerd worden, veel donkerder. Anders is het contrast te groot.'

Ook voor het bindwerk heeft de drukker goed advies gegeven. 'Het moest prettig lezen en goed openstaan; met de koudlijm die op advies van Veenman drukkers is gebruikt is dat het geval. Zo was er meer: het zwartwit is in duotone gedrukt. Met een tweede warm zwart, zoals Veenman oorspronkelijk voorstelde, werd het te bruinig - we hebben alles uit en te na getest - waarna een tweede kleur is gekozen die de sfeer die ik zocht wel goed weergaf. Ik had een voorkeur voor een grijsgroene tint, Pantone 417; die kon dan ook voor de Engelse tekst gebruikt worden.'

Geraakt

Boukema is blij met het resultaat. 'Voor mij is grafisch vormgeven vooral het vertalen van een maatschappelijk relevant onderwerp in een grafische vorm. Ik bedoel niet een politiek manifest, maar iets veel subtieler. Het gaat erom dat je ergens door geraakt bent, en die ontroering kunt overbrengen door de combinatie van tekst en beeld. In januari kreeg Louis Le Roy het eerste exemplaar van het boek overhandigd. Hij is tevreden; dat barokke, complexe gevoel dat hij nastreeft is goed terug te vinden. Le Roy heeft zich enorm moeten verdedigen in alle jaren, hij heeft enorm moeten incasseren. Dit boek is een bevestiging dat hij begrepen is, en dat raakte hem.'

Z. O. Z

HANNEKE JELLES